

8 Мавзу:
Тадбиркорлик фаолияти.
Тадбиркорлик капитали
ва унинг айланиши

РЕЖА

8.1.Тадбиркорлик фаолиятининг мохияти ва асосий белгилари

8.2.Тадбиркорлик фаолиятининг шакллари.

8.3. Акционерлик жамияти ва акционерлик капитали. Акция ва унинг турлари, дивиденд.

8.4. Тадбиркорлик капитали ва унинг айланиши. Асосий ва айланма капитал.

«Тадбиркорлик (тадбиркорлик фаолияти) – юридик ва жисмоний шахслар томонидан мулкый маъсулият остида, мавжуд қонунлар доирасида, даромад (фойда) олиш мақсадида, таҳлика билан амалга ошириладиган иқтисодий фаолиятдир»¹

Тадбиркор-
лик
фаолияти

шакли, тури ва соҳасидан қатъий назар фойда олиш ва уни кўпайтириш мақсадида амалга ошириладиган иқтисодий фаолиятдир

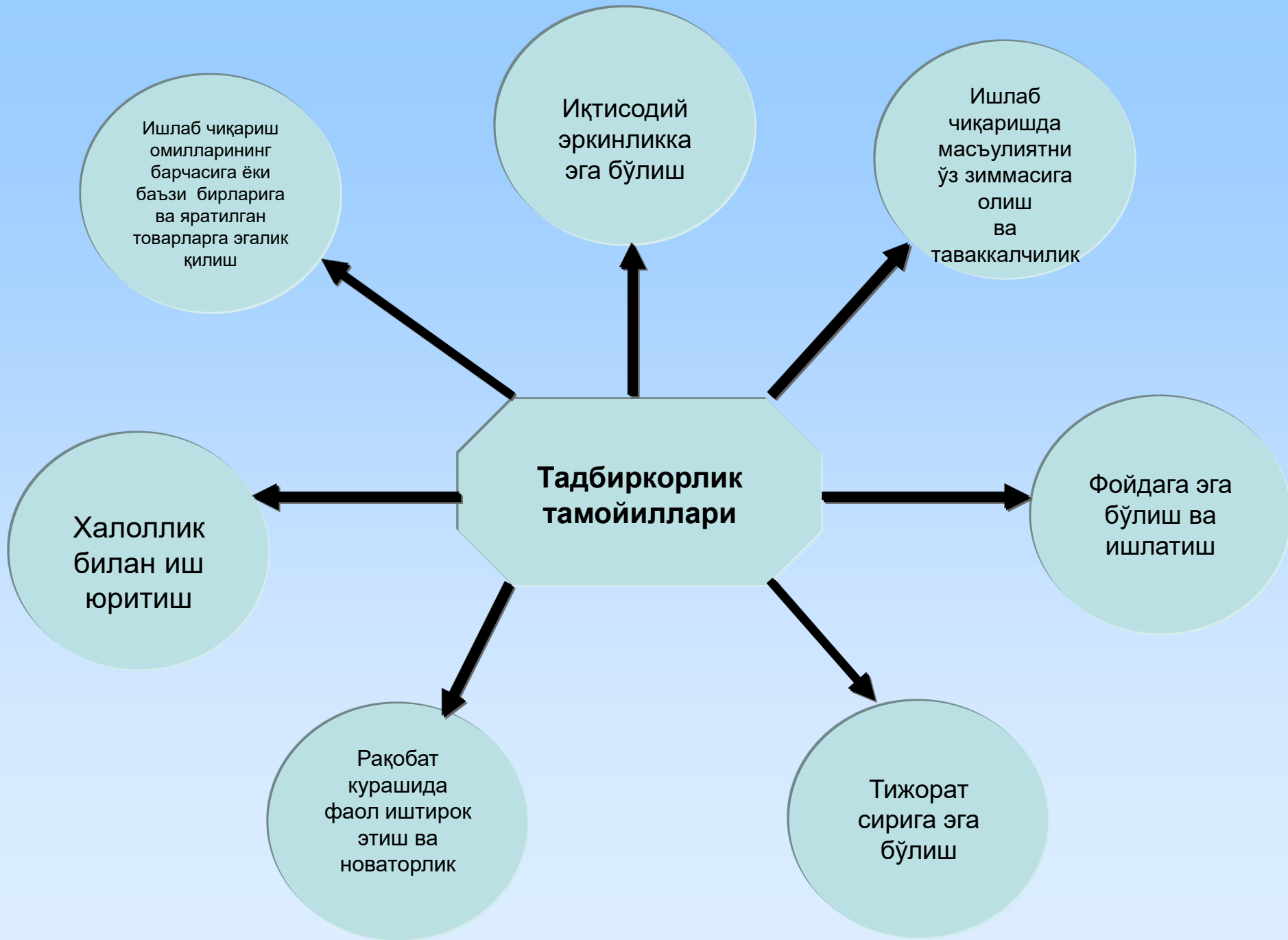
Тадбиркорлик фаолиятининг вазифалари

- ишлаб чиқаришнинг ягона жараёнида
иқтисодий ресурсларни бирлаштириш;

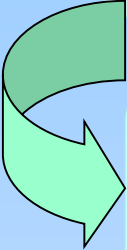
-бизнесни юритиш бўйича асосий қарорларни
қабул қилиш

-ишлаб чиқаришнинг янги технологиясини ва
бизнесни ташкил қилишнинг янги шаклланиши
жорий қилишда ташаббускорлик кўрсатиш

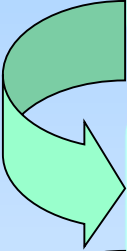
-таҳликага бориш

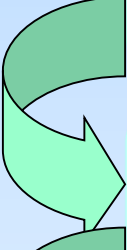
Тадбиркорлик ривожланишининг шарт — шароитлари.

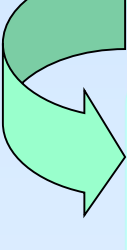
Биринчидан, тадбиркор хўжалик юретишда унинг субъектларида хўжалик юретишнинг у ёки бу турини танлаш бўйича, ишлаб чиқариш дастурини шакллантириши, мослаштириш, манбаларни танлаш, ресурс топиш, маҳсулот сотиш, уларга баҳо белгилаш, фойдани тасарруф қилиш ва шу кабилар бўйича маълум ҳуқуқ ва эркинликлар мавжуд бўлишини тақозо этади.

Иккинчидан, тадбиркор ишлаб чиқариш воситаларига, ишлаб чиқарилган маҳсулот ва олинган даромадга мулкчилик ҳуқуқига эга бўлиши керак. Тадбиркорлик фаолияти мулкдорнинг ўзи томонидан ҳам, унинг мол-мулки асосида иш юритувчи субъект томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин.

Учинчидан, хўжалик юретиш йўлини эркин танлаш, даромадни инвестициялаш имконияти ва шу кабиларни реал таъминлайдиган маълум иқтисодий муҳит ва ижтимоий сиёсий шароит яратиши зарур.

Тўртинчидан, эркин тадбиркорлик, мулкчилик ва ўзлаштиришнинг турли-туман шакллари ва турларини тақозо қилади. Ҳозир навбатида турли-туманлиликнинг ўзи объектив ходиса бўлиб, ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши оқибати сифатида майдонга чиқади.

Тадбиркорлар гуруҳлари

Майда ишлаб чиқариш билан банд
бўлган ишбилармонлар

Интеллектуал мулк соҳиблари

Фермерлар, томорқа хўжалиги
соҳиблари;

Жамоа ва акционерлар мулки эгалари

Ўз корхонасига эга, ўзгаларни ёллаб
ишлатувчи мулк соҳиблари

**Ташкилий-иқтисодий
шакллари
(корхона уюшмалари)**

**Корхона
шакллари**

**Хўжалик фаолияти тури ва амалга
ошириладиган операцияларнинг
характери бўйича**

**•Саноат, савдо, транспорт, суғурта, банк, молия-
инвестицион, илмий-тадқиқот, инновацион ва
бошқа турли хизматлар кўрсатувчи корхоналар**

**Ишлаб чиқаришнинг тўпланув даражаси
бўйича**

**-майда корхоналар;
-ўрта корхоналар;
-йирик корхоналар.**

Мулкчилик шакллари бўйича

**-хусусий корхоналар;
-давлат корхоналари (ишлаб чиқариш ва
бюджет корхоналари ҳамда аралаш
компаниялар);
-жамоа корхоналари (кооперативлар, мулк
пайчилигидаги ширкатлар ва ҳ.к.).
-мулкчиликнинг аралаш шаклларига
асосланган корхоналар.**

Иқтисодий фаолиятнинг натижаси бўйича

**-ишлаб чиқариш корхоналари;
-хизмат кўрсатувчи корхоналар;**

Акционерлик жамияти
корхонани – корпоратив
ташкилий ҳуқуқий шакли
бўлиб, акционерлар
улушлари асосида ташкил
қилинган ва маъсулияти
чекланган жамиятдир.

Акционерлик жамияти турлари

```
graph TD; A[Акционерлик жамияти турлари] --> B[Очиқ турдаги акционерлик жамияти.]; A --> C[Ёпиқ турдаги акционерлик жамияти];
```

Очиқ турдаги
акционерлик
жамияти.

Ёпиқ турдаги
акционерлик
жамияти

Менежмент –

ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва юқори натижаларга эришиш мақсадида қўлланилувчи ишлаб чиқаришни бошқаришнинг шакллари, воситалари, усуллари ва таъминларининг мажмуи.

Менежментнинг асосий мақсади

- бўлиб истеъмолчиларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда мавжуд моддий ва ишчи кучи ресурслари асосида товар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни ташкил этиш ҳамда корхона фаолияти рентабеллигини ва унинг бозордаги барқарор ҳолатини таъминлаш ҳисобланади.

Маркетинг

– товар-пул муносабатлари шароитида тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишнинг яхлит тизими бўлиб, бунда хўжалик муаммоларини ҳал этишда бозор талаблари, харидорларнинг товар ва хизматларга реал талаблари ва эҳтиёжлари ётади.

Маркетингнинг мақсади – энг юқори истеъмол қониқиши, истеъмол, турмуш сифатини ошириш, товар ва хизматларнинг кенг танловини таъминловчи корхона маҳсулотини сотишнинг зарур ҳажмига эришиш учун ишлаб чиқаришнинг юқори даромадлиги ва самарадорлигини таъминлаш.

Маркетингнинг вазифалари:

корxonанинг ички ва ташқи маркетинг муҳитини таҳлил қилиш;

бозор ва муаммоларни комплекс ўрганиш;

истеъмолчилар ва талабнинг шаклланишини таҳлил қилиш;

маркетинг тадқиқотлари асосида товар ишлаб чиқаришни режалаштириш;

янги товарнинг концепциясини шакллантириш;

сотишни жадаллаштириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;

рақобатчилар ва рақобатни ўрганиш;

нарх сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш;

маркетинг дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

маркетингни ахборот билан таъминлаш;

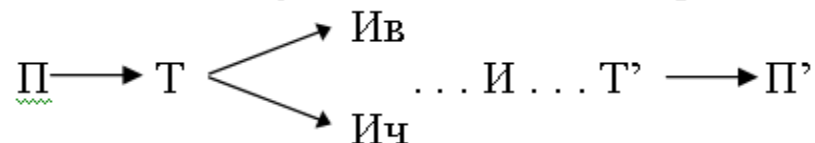
маркетингни бошқариш.

Тадбиркорлик капиталининг доиравий айланиши

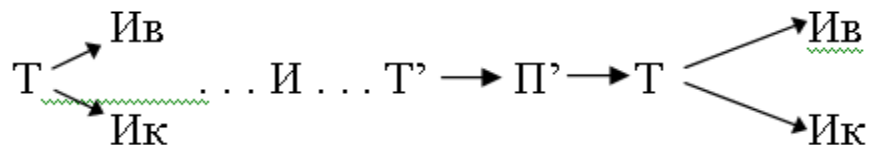
- ўз ҳаракатида уч босқични изчил босиб ўтиб, мунтазам равишда бир шаклдан бошқа бир шаклига айланиб, яна дастлабки шаклига қайтиб келиши.

Тадбиркорлик капитали доиравий айланишининг уч шакли

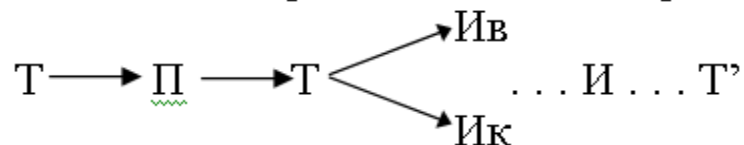
Тадбиркорлик капитали пул шаклининг доиравий айланиши:

Унумли капиталнинг доиравий айланиши:

Тадбиркорлик капитали товар шаклининг доиравий айланиши:

Тадбиркорлик капиталининг айланиш вақти (A_v) ишлаб чиқариш вақти (V_{ich}) ва муомала вақти (V_m) йиғиндисидан иборат:

$$A_v = A_{vich} + V_m$$

Тадбиркорлик капиталининг товарлар тайёр бўлган давргача жойлашган вақти ишлаб чиқариш вақтини, ишлаб чиқариш воситалари сотиб олиш ва тайёр товарларини сотиш учун кетган вақт муомала вақтини ташкил этади

**Доиравий айланишнинг узлуксиз
такрорланиб, қайтадан янгиланиб
туриши тадбиркорлик капиталининг
айланиши ташкил қилади**

**Айланиш хусусияттига кўра унумли
истеъмолдаги капитал асосий ва айланма
капиталга бўлинади.**

- Асосий капитал ишлаб чиқариш жараёнида бир нечта доиравий айланишлар давомида қатнашади, қийматни яратилаётган маҳсулотга бўлиб-бўлиб ўтказди ва ашёви буюм шаклини ўзгартирмайди.

- Айланма капитал бир доиравий айланиш давомида тўлиқ истеъмол қилинади, қийматни ишлаб чиқариш натижаларига тўлиқ ўтказди ва ашёвий буюм шаклини ҳам йўқотади.

Асосий капитал

ишлаб чиқариш жараёнида бир нечта доиравий айланишлар давомида қатнашади, ўзининг қийматини тайёрланаётган маҳсулотга (хизматга) бўлиб-бўлиб, аста-секинлик билан ўтказиб боради ва бир неча йиллик хизмат муддати давомида ашёвий-буюм шаклини ўзгартирмайди.

Айланма капитал

бир доиравий айланиш давомида тўлиқ истеъмол қилинади, ўзининг қийматини ишлаб чиқариш натижаларига тўлиқ ўтказди ва ашёвий-буюм шаклини ҳам йўқотади.

Асосий ва айланма капитални фарқлантирувчи белгилар

Ишлаб чиқариш жараёнида ҳаракат қилиш хусусиятлари.

Қийматини ишлаб чиқариш натижаларига ўтказиш хусусиятлари

Капитал қийматининг айланиш усули

Қайта тикланиш усули

Амортизация асосий капитал эскириб боришига қараб, унинг қийматини аста-секин ишлаб чиқарилган маҳсулотга ўтказиш, асосий капитални кейинчалик қайта тиклаш мақсадларида маҳсулотнинг амортизация миқдорига тенг қисмини ажратиб бориш жараёнидан иборат.

**Амортизация
нормаси –**

амортизация ажратмалари йиллик суммасининг шу асосий капитал қийматига нисбати сифатида аниқланади ва фоизда ифодланади.

Амалиётда умумий йиллик амортизация нормаларини (A_n) белгилашда асосий капитал қиймати (K_{ac}) асосий капиталнинг ҳаракат қилиши муддати давомида капитал таъмирлаш учун сарфлар (T_k), эскирган меҳнат воситаларини тугатишдан олинган маблағ (M_m) ва шу воситанинг хизмат даври (X_d) ҳисобга олинади:

$$A_n = \frac{K_{ac} + T_k - M_m}{K_{ac} \times X_d} \times 100\%$$